

Ono javno

Kako bismo se uopće približili horizontu unutar kojeg je tek moguće o samoj stvari na njoj odgovarajući način kazivati, potrebno se za sâm horizont duhovno pripraviti. Poteškoće u filozofskom razmatranju same stvari, u ovom slučaju *onog javnog*, ne leže samo u stvari samoj već prije u tzv. *modusima bitka*, odnosno *elementima* unutar kojih neka stvar iskrsava, kreće se, susreće i nestaje.

**NIKŠA
SELMANI**

Uzet ćemo tako za primjer arhitekturu jer ona već svojim imenom naznačuje horizont iz kojeg je moguće misliti porijeklo *onog javnog*. U konkretnom smislu svakom je arhitektu posve jasno da ono što je izraženo arhitektonskim nacrtom, dakle u elementu dvodimenzionalne površine¹, biva posve drukčijim kad se realizira u trodimenzionalnom prostoru². Tako npr. linija u nekom dvodimenzionalnom nacrtu može imati za svoj ekvivalent neki zid u trodimenzionalnom prostoru, a nacrtanom kutu tako može odgovarati neki krov. No ono što je duhovnom oku današnje arhi-

tekture neuhvatljivo, jesu oni modusi bitka, odnosno elementi koji su *iznad* i *prije* ovih prethodno navedenih. Kako npr. vidjeti liniju u elementu jednodimenzionalnog prostora kao čistu duljinu bez širine³ u kojem se linija više ne kazuje na uobičajen način nacrtane linije koja uvijek ima i duljinu i širinu? Još dublje, bez ovog jednodimenzionalnog uvida, nemoguće je liniju vidjeti u elementu bezdimenzionalnog prostora⁴ kao iskonskog prostora.

Netko će primijetiti da se to uopće ne tiče same arhitekture i da razmatranja ovih pitanja ne pripadaju njezinoj naravi, no ova je primjedba ipak ne može osloboditi izvorne odgovornosti jer već u samom imenu *arhitektura* stoji ono *arhe* (ἀρχή) koje znači *početak*, *počelo*, *načelo* ili *vlast*, a koje je kao imenica izvedeno od glagola *arho* u značenju *biti prvi*, *počinjati* ili *vladati*. Još je u Ilijadi *arhe* mišljeno kao *početak*, a nešto kasnije kod Pindara kao *vlast*, dakle kao ono što kao početno vlada i upravlja svim što je iz njega proizašlo. Kao drugi dio riječi stoji ono *tekton* (τέκτων) koje se prevodi kao *tesar*, *rukotvorac*, *graditelj* ili *neimar*. Srodno je s imenicom *tehne* (τέχνη) koja označava općenito umijeće ili vještinu. U hrvatskom se javlja kao *tesati*, dakle iz umijeća je tesanja, no ima značenje izrađivanja uopće. Etimološki korijenska riječ *tetk-* (kreirati, proizvesti)

¹ Element vode

² Element zemlje

³ Element zraka

⁴ Element vatre

proizlazi iz morfološke reduplikacije protoindoeuroskog *tek-*. Dublji smisao ovog *tek-* može se nazrijeti iz engleskog prijevoda kao *beget* ili *sire*, a koje u sebi nosi dva fundamentalna značenja: prvo, vezano uz mušku lozu nasljedovanja gdje izražava odnos oca i njegova muškog potomka (npr. *King died without begetting an heir* – Kralj je umro bez potomka), a drugo, gdje se radi o nekom prvom poticaju koji onda rađa isto ili jednako onom što je i ono samo (npr. *Murder begets murder* – Ubojstvo rađa ubojstvo). *Tekton* znači da se u sinu kao potomku izravno vidi tko mu je otac jer je sin njegovo nedvojbeno očitovanje. *Tekton* u arhitekturi tako upućuje na takvo pro-izvođenje u kojem se u onom pro-izvedenom jasno očituje i na vidjelo izvodi ono *arhe* sâmo. Ovim postaje razvidno da nas arhitektura već preko imena upućuje na to da se ovdje radi o nečem mjerodavnom za uvid u čitav raspon mogućih modusa bitka, kao i očitovanja ovog *arhe* u svakom od njih.

To da je arhitektura horizont za razumijevanje i *onog javnog* leži u uvidu u kojem su *arhe* i *java* ono isto. Stoga se *java* sama u *po-jav*⁵ otvara za *ono javno*. Ono što mi kolokvijalno nazivamo *javnim dobrom*, *javnim prostorom*, *javnim građevinama*, *javnim interesom* i sl., kao ra-

5 Hrvatski jezik uporabom prefiksa -po- i pri vrlo jasno razlučuje moduse bitka, odnosno ono što Aristotel kazuje – *Τὸ ὄν λέγεται πολλαχῶς* (Biće-bitak kazuje se višestruko). Tako npr. *vijest* (etimološki dolazi od protoindoeuroskog korijena *weid-* u značenju vida, potom i znanja) duhovno „pada“ u ono što slijedi „nakon“, što je „poslije“ *vijesti*, a to je *po – vijest*. U razluci od *vijesti* koja *zna* za bivanje kao ono vječno, *povijest* tek *po-zna* bivanje kao iskršavanje okonačenog „čistog“ *sad* i *tu*. Slijedom daljnjeg duhovnog „pada“ stvar se razlučuje do onog što je u modusu *pripovijesti*, tj. kao *pri-po-vijest* u kojem *pri-po-znajemo* (prepoznajemo) bivanje kao iskršavanje ovog *sad* i *tu*, ali koji više nisu „čisti“, već „zaprljani“ onim prošlim i budućim. Jednako je tako s *javom* koja „pada“ u element *po-jave*, a potom i *pri-po-jave* kao *onog javnog*. U svakom slučaju, važno je vidjeti da su svi ovi modusi raz-lučbeni izrazi onog prvotnog i time zajedničkog,

zličitim vidovima *onog javnog*, zbog ne-razumijevanja *jave* same neuhvatljivo je oku naše suvremenosti. To što mi danas „gubimo“ *ono javno* ne znači da je

u krizi *ono javno* sâmo, nego je u krizi naša moć da uopće vidimo što *ono javno* odista jest i čime se *ono javno*, da bi uopće bilo ičeg javnog, mora moći nastaniti.

Prethodno je rečeno da su *java* i *arhe* ono *isto*. No kako se uopće približiti razumije-

vanju ovog *arhe*, kako bi nam i *java* postala jasnija? Jedan od mogućih poticaja k nama dolazi i preko kršćanske tradicije⁶. U Proslavu Ivanova evanđelja tako nalazimo:

1 *Ἐν* (u) *ἀρχῇ* (*arhe* – Početku) *ἦν* (bijaše) *ὁ λόγος* (*logos* – Riječ) *καὶ* (i) *ὁ λόγος* (*logos* –Riječ) *ἦν* (bijaše) *πρὸς* (s) *τὸν θεόν* (*theon* – Bogom) *καὶ* (i) *θεὸς* (*theos* –Bog) *ἦν* (bijaše) *ὁ λόγος* (*logos* – Riječ)

2 *οὗτος* (on?) *ἦν* (bijaše) *ἐν* (u) *ἀρχῇ* (*arhe* - Početku) *πρὸς* (s) *τὸν θεόν* (*theon* – Bogom)

Suvremeni čitatelj, obrazovan u duhu prosvjetiteljskih načela racionaliteta, koji se vodi strogom metodologijom pozi-

6 S obzirom na to da Europa osim antičkih ima i kršćanske korijene, valja vidjeti i preko ove tradicije što nam kazuje ono *arhe*, odnosno *java* sama.

7 Misli se na *logos* – Riječ.

tivnih znanosti i koji uz podršku tehnike i tehničkih naprava nadilazi granice prirodene nam osjetilnosti, uviđajući da novootkriveni svijet kvantne mehanike treba iskazati posve drukčijim jezikom koji više nema veze s jezikom osjetilnog iskustva, taj i takav čovjek ovim Proslovom neće biti dirnut. Kako biva nedirnut ovim ovdje iskazanim, osuđuje ga na zaborav. Spašavajući od zaborava, potrebno je suvremenom čitatelju, u skladu sa znanstvenim koordinatama našeg vremena, preciznije odrediti *mjesto* o kojem se ovdje kazuje. U tom će se kontekstu pokazati da ovaj Proslov tematizira ono što je upravo danas stvar krajnjeg znanstvenog interesa. To *mjesto* koje Proslov nastoji iskazati jezikom suvremene fizike nazivamo – *singularitet*.

Ne ulazeći pobliže u svu kompleksnost fizikalnih razmatranja problema na koje nailazi teorija velikog praska, ako stvari razmatramo iz ove teorije⁸, općenito se može reći da trenutkom velikog praska tek otpočinje prostor-vremensko bivanje kroz koje se tek u skladu s fizikalnim zakonima konstituira i bivstvuje postojeći univerzum. Odgovor na pitanje što je bilo *prije* ovog trena, u srcu samog singulariteta, samoj pozitivnoj znanosti za-

⁸ O mogućnosti da se izbjegne singularitet u fizikalnom modelu univerzuma u svom djelu *Kratka povijest vremena* fizičar Stephan Hawking će reći: *Ako se euklidovsko prostorvrijeme proteže unatrag do beskrajnog imaginarnog vremena, ili počinje singularnošću u imaginarnom vremenu, onda se suočavamo s istim problemom kao u klasičnoj teoriji određenja početnog stanja svemira: Bog možda zna kako je svemir počeo, ali mi ne možemo navesti nijedan praktičan razlog zbog koga bi smatrali da je on počeo na jedan, a ne na drugi način. S druge strane, kvantna teorija gravitacije otvorila je jednu drugu mogućnost u okviru koje ne bi bilo granica prostorvremena, te tako ne bi postojala ni potreba da se utvrdjuje ponašanje na granici. Ne bi bilo singulariteta kod kojeg bi zakoni znanosti prestali važiti, niti rubova prostorvremena gdje bi valjalo dozivati Boga ili neki novi zakon da uspostave granične uvjete prostorvremena. Moglo bi se reći: 'Granični uvjet svemira jest da on nema granicu.' Svemir bi bio potpuno samodostatan i, na nj ne bi utjecalo ništa izvan njega. On ne bi bio ni stvoren ni uništen, već bi neprestano postojao.*

ONO ŠTO MI KOLOKVIJALNO NAZIVAMO JAVNIM DOBROM, JAVNIM PROSTOROM, JAVNIM GRAĐEVINAMA, JAVNIM INTERESOM I SL., KAO RAZLIČITIM VIDOVIMA ONOG JAVNOG, ZBOG NERAZUMIJEVANJA JAVE SAME NEUHVATLJIVO JE OKU NAŠE SUVREMENOSTI

vremena u jedan četverodimenzionalni kontinuum kojem je smjer određen strijelom vremena⁹ i koje je započelo nultom točkom velikog praska. Ovdje se radi o tome da ne postoji neko jednostavno vrijeme, već vrijeme samo *vjekuje* razlučeno u vlastite moduse, odnosno načine vremenovanja koji, kad se istom u mišljenju *drže* skupa, čine jedinstven sklop, možda najbolje izražen u sintagmi – *vječnog ponovnog vraćanja jednakog*. Tako se vrijeme *sâmo* luči na *imperfektno, prezentno* i *perfektno* vrijeme, kojima vezano uz našu temu odgovaraju: *java, pojava* i *prijava* (*ono javno*).

⁹ Postojanje strijele vremena kao smjera kojim se vrijeme vremenuje pokazuje se na različite načine, tako npr. kad govorimo o termodinamičkoj strijeli vremena, smjer vremena određen je drugim zakonom termodinamike, odnosno principom entropije. Govoreći o psihološkoj strijeli vremena, zbog toga što se sjećamo onog prošlog u nekom sad, ali ne i onog budućeg, smjer vremena je određen k onom budućem kao još-ne-dogodonom. Konačno, u kozmološkoj strijeli vremena, smjer je određen znanstveno potvrđenim širenjem svemira.

sad je nedokučivo. No upravo se tom nedokučivom *mjestu* obraća Proslov. Prema našem mišljenju, ključ za njegovo razumijevanje leži u jednom kompleksnijem i posve drukčijem razumijevanju pojma vremena. Vrijeme ovdje nije mišljeno u okvirima fizikalnog modela koji spaja tri dimenzije prostora i jednu dimenziju

Prisjetimo li se Ivanova Proslava, vidjet ćemo da se u prethodno navedenom tekstu glagol *biti* u sva četiri slučaja javlja u imperfektom obliku – *bijaše* (ἦν). Izbor upravo imperfekta nije nimalo slučajan. Latinski *imperfectus* = nesvršen, nedovršen, ukazuje na takvu radnju, stanje ili zbivanje kojem je karakter trajno ostajanje u nesvršenosti i nedovršenosti. Postavlja se pitanje – nedovršenosti čega? Naime, kako neko biće može biti na način da ono jest? Ono tako može biti jedino ako ispuni jedan uvjet, a to je da je jednako samom sebi. Ako biće nije jednako samom sebi, ono nije. Taj se uvjet zove načelo identiteta i izriče se stavkom $A = A$. Tek kad je biće postavljeno u identitetu, ono se može mijenjati iz nečega u nešto drugo, pomicati s jednog mjesta na drugo ili od jednog vremenskog trena *sad* pojavljivati se u drugim *sad* te kao što je upravo to biće nastalo, upravo to biće može i nestati. Svemu ovome prethodi kao uvjet bitka bića postavljeni identitet. Imperfektno vrijeme jest takvo vremenovanje koje *prethodi* identitetu.

**MOŽE SE REĆI
DA, DOK SE U
PREZENTNOM
VREMENU U
IDENTITETU
(PO-JAVI) BORI-
MO ZA ISTINU,
U PERFEKTNOM
NAS JE VREME-
NU TA PONOVRNO
VRAĆENA ISTINA
(JAVA) USREDI-
ŠTILA I UČINILA
ČOVJEKOM KAO
ONIM JAVNIM**

To je takvo bivanje koje ne pušta da se ikoji identitet dovrši te je stoga iz perspektive identiteta nesvršeno i nedovršeno. Kako se svaki identitet može prvotno postaviti i *nastaniti* jedino u nekom trenutku *sad* i *tu*, im-

perfektno je vrijeme nedirnuto onim *sad* i *tu*, što znači da se ovaj modus vremena ne odvija na način kontinuiranog bivanja iz jednog *sad* u sljedeći *sad* te da ovdje nema nikakve strijele vremena kako to misli fizika, već je ovo bivanje čiste bezgraničnosti, odnosno vječnost sama. Možda nam mitska slika ovdje pomogne – bezgranična je vječna rijeka koja teče bez izvora jer nema početka i nastanka, bez korita jer nema smjera i bez ušća jer nema kraja i nestanka. Nema u njoj nikakvog *sad* ni *tu* ni postavljenog identiteta, a to znači da nema nikakva uzroka ni posljedica. Kad kažemo da rijeka *teče*, ovo *teče* je najteže misliti. Pokušajmo preko iskustva točke. Točka je ono koje nema nijednu dimenziju. Zamislimo kako točka, da ne bi bila pukotno bezdimenzionalno ništa, jest ono koje sabire istodobno dva momenta: prvi je neka usmjerenost k dimenziji duljine, kao *otvaranje k*, a drugi je neka usmjerenost *k zatvaranju* ovog dimenzioniranja. Ono što se misli pod *tijekom* rijeke jest kad se ova dva momenta drže skupa u apsolutnoj ravnoteži koja time transcendirira ovaj dualitet točke u pomirenoj *jednoti*. Taj tren najveće napetosti, u kojem se ove dvije suprotnosti pomiruju u jedinstvu *istine* s onu stranu svakog kauzaliteta, svjedoči i Heraklit u svom spisu kazujući u jednom fragmentu: *Vijek dijete je djetinjeće, kockajuće: djeteta kraljevstvo*¹⁰. Ovo αἰών kao životno vrijeme, životni *vijek* imenica je izvedena od priloga αἰεί u značenju *uvijek*, *navijek*, *vječan*. *Vijek dijete* zapravo je život vječni i

¹⁰ αἰὼν παῖς ἐστὶ παιζῶν, περσεύων. παιδὸς ἢ βασιληῆς.

pravi smisao *jave*¹¹.

Gledano iz imperfektnog vremena, prezentno vrijeme bilo bi bivanje ustuknute vječnosti koja je ustuknula od svoje izvorne usredištenosti u samoj *istini* i pomirenoj *jednoti*. Time što više nije usredišteno u istini imperfektnog, vrijeme sâmo se mora usredištiti u prezentnom vremenu, naime, u onom *sad* i *tu*. U ovom *sad* i *tu* prezentno se usredištenje zbiva kroz *identitet*¹², odnosno vrijeme se ovdje ne *stavlja* u ono *isto*, nego se *po-stavlja* u *ono jednako* (identitet) porađajući bića kao izraze identiteta. No ono što svako, kroz identitet sebe sama, uspostavljeno biće u onom *sad* i *tu* nosi, jest žudnja k imperfektnom vremenu, tj. žudnja koja hoće i mora moći utažiti svoju žeđ jedino kroz samo utruće žudnje, što je moguće u onom αὐτὸν, odnosno *jav*-i ili samoj *istini*. Žudnja koja progovara kroz bića jest svojevrсно *krvarenje* iskona, a bića su otvorena *rana cjeline* koja se mora moći *zacijeliti*. S obzirom na to da svako biće u prezentnom vremenu žudi k imperfektnom vremenu, tj. k vječnosti, to znači da se ovo prezentno mora misliti kao nešto *prije* onoga što se mora moći dogoditi. Na ovo nas upućuje i

11 Ovaj primjer temelj je i za dublje razumijevanje Proslava, a time i samog kršćanstva. Ono što se misli pod *theos* (otac) jest ova usmjerenost k otvaranju, dočim je *logos* (sin) usmjerenost k zatvaranju ovog očeva otvaranja. *Arhe* jest *duh*, ali takav duh u kojem su *theos* i *logos* *jedno*, odnosno oni su ono *isto*. Ono što *drži* iskonsku (arhe) svezu ovog *theos* i *logos* jest iskonska ljubav kao *agape*. Ljubav koja prethodi „stvaranju“. „Poteškoća“ s kojom se suočavamo jest ova – ako je *arhe* jedinstvo *theosa* i *logosa* koji se *drže* kao *isto* preko ljubavi u smislu *agape* i koje je vječno (što znači da nema nekog trena u kojem se *pokoleba* ovaj odnos), zašto je onda ovaj odnos *imperfektan* – nesvršen? To je moguće jedino ako se imperfektno vrijeme, odnosno vječnost uzme tek kao jedan modus vremena samog. Kako su ostala dva modusa vremena samog prezentno i perfektno vrijeme, to znači da nema prijelaza iz jednog modusa vremena u drugi (oni su *raz-lučeno vrijeme*), nego da njihov *suodnos* treba misliti kao vrijeme samo kojeg je formula – *vječno ponovno vraćanje jednakog*.

12 Identitet, naime, drži *sad* i *tu* kao jedinstvo koje zovemo prostorvrijeme.

sama etimologija prezenta; od latinskog *praesum* koje dolazi od protoindoeurop-skog **préh₂i*, a koje znači *prije* ili *pred*.

Da bi se pak žudnja za vječnosti mogla utrućem utažiti, mora se ono što je bilo u *sad* i *tu* kao identitet, odnosno kao biće, također usredištiti. I dok se u imperfektnom vremenu vrijeme samo usredištavalo *stavljaajući* se kao *istina*, a u prezentnom vremenu *po-stavljaajući* se kao *identitet*, ovdje se u perfektnu vrijeme usredištuje tako da se *uz-po-stavlja* kao Čovjek (*ecce homo*). No ono što Čovjeka uspostavlja nije više identitet, premda jedino čovjek sâm sebi može pripisivati svaki mogući identitet¹³, već je to

TO ŠTO MI DANAS „GUBIMO“ ONO JAVNO NE ZNAČI DA JE U KRIZI ONO JAVNO SÂMO, NEGO JE U KRIZI NAŠA MOĆ DA UOPĆE VIDIMO ŠTO ONO JAVNO ODISTA JEST I ČIME SE ONO JAVNO, DA BI UOPĆE BILO IČEG JAVNOG, MORA MOĆI NASTANITI

upravo *istina* sama, koja se tek preko Čovjeka može nastaniti u *onom javnom* (pripojavi). To znači da je *istina*, odnosno *arhe*, pravi *subjekt* stanovanja koji se nastanjuje preko Čovjeka, a ne čovjek naprosto. Može se reći da, dok se u prezentnom vremenu

u identitetu (po-javi) *borimo za istinu*, u perfektnom nas je vremenu ta ponovno vraćena istina (java) usredištila i učinila Čovjekom kao *onim javnim*. To je i razlog zašto se ovo vrijeme zove perfekt¹⁴, naime ono savršeno, svršeno.

13 Zato je, uostalom, čovjek jedino biće koje može biti glumac.

14 Latinski *perfectus* = svršen, savršen.

Vratimo se sada na pitanje koje je pokrenulo ovo čitavo razmatranje – na *ono javno*. Čitavo nerazumijevanje *onog javnog* u svim modusima njegova bivanja,

**ONO ŠTO PAK
MOŽE BITI JEDINO
JE U PREZENTNOM
VREMENU BITKA
NOŠENA ŽUDNJOM
ZA ONIM JAVNIM,
PA TAKO I JAVNIM
PROSTOROM, ALI
NIJEDNO SE OD
TOGA NE MOŽE
IZBORITI BEZ DA
SE PRETHODNO
NE ZBUDE ČOVJEK
KAO *ONO JAVNO*
SÂMO**

pa tako i onome kojeg između ostalog zovemo javni prostor, leži u nevidu onog što je *java* kao *istina*, što je *pojava* kao *identitet* i što je *ono javno* kao *Čovjek*, odnosno, još dublje, što je vrijeme samo kao *vječno ponovno vraćanje jednakog* koje se kroz

ova tri modusa uvijek već ponovno sebi vraća. No za pitanje javnog prostora presudno je to da bez Čovjeka kao onog javnog, samog javnog prostora ne može biti. Ono što pak može biti jedino je u prezentnom vremenu bitka nošena žudnjom za onim javnim, pa tako i javnim prostorom, ali nijedno se od toga ne može izboriti bez da se prethodno ne zbuđe Čovjek kao *ono javno* sâmo. Svaka moguća arhitektura, koja uzima u obzir javni prostor kao mjesto zbivanja onog javnog, unaprijed je već osuđena na neuspjeh jer tzv. javni prostor *mrtvuje* bez Čovjeka koji se tek treba zbiti. Tek Čovjek kao prvotno moguće *ono javno* može i prostoru i ljudskoj zajednici u svim njezinim djelatnostima i odnošenjima, čak i prirodi samoj u rasponu od mineralnosti preko vegetativnosti i animalno-

sti do humaniteta, darovati smisao *onog javnog*. Time, konačno, postaje razvidno i što arhitektura odista jest ako se o njoj misli kroz horizont za razumijevanje *onog javnog*. Ona je, naime, ujednačavanje kroz usredištavanje ovih triju modusa vremena u *vječnom ponovnom vraćanju jednakog*. Ništa manje i ništa više od tog. ■